

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

СОЛОВАРОВ АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК: 330.332.01.(477)

БОРГОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ДВНЗ «Університет банківської справи» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: Заслужений економіст України,
доктор економічних наук, професор
Барановський Олександр Іванович,
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
проректор з наукової роботи та міжнародного
співробітництва.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Болгар Тетяна Миколаївна,
Університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро),
завідувач кафедри міжнародних фінансів, обліку
та оподаткування;
доктор економічних наук, доцент,
Кулінська Анжела Вікторівна,
Одеський національний політехнічний університет
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри адміністративного
менеджменту та проблем ринку.

Захист відбудеться 28 жовтня 2019 року в 16-00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.883.01 в ДВНЗ «Університет банківської справи» за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 1, ауд. 205.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Університет банківської справи» за адресою: 04119, м. Київ, вул. Білоруська, 17.

Автореферат розісланий ____ вересня 2019 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент**

І. М. Боярко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Боргове фінансування функціонування банківського сектору (БС) за дотримання його оптимальних параметрів позитивно позначається на можливості зростання кредитування реального сектору національної економіки та домогосподарств, поліпшення фінансового стану банківських установ. Водночас, неконтрольоване зростання заборгованості БС, її нераціональна структура за неефективного управління його сукупним боргом і використання запозичених коштів спричиняє підвищення не лише його вразливості, а й національної економіки загалом, унеможлиблює забезпечення фінансової стабільності в країні. Ось чому забезпеченню боргової безпеки банківського сектору (БББС) економіки України слід приділяти значну увагу. Втім, сучасний стан формування боргової політики, протидії загрозам борговій безпеці (ББ), управління борговими ризиками вітчизняного БС не відповідає вимогам сьогодення, провокує зростання його кредитних, відсоткових і валютних ризиків і ризику неплатоспроможності, а, відтак, погіршення фінансової стійкості й стабільності як окремих комерційних банків (КБ), так і БС загалом.

Значущість дослідження проблематики БББС економіки України зумовлюється більшою вразливістю КБ у разі великого обсягу їх зовнішньої заборгованості порівняно з нефінансовими корпораціями, значними валютними ризиками.

Питання боргової безпеки держави досліджували Т. Богдан, Дж. Б'юкенен (J. Buchanan), О. Власюк, С. Дідур, М. Карлберг (Carlberg), В. Козюк, Н. Кравчук, П. Кругман (P. Krugman), В. Кульков, В. Лісовенко, Л. Лондар, Н. Лубкей, І. Лютий, І. Мальцева, Р. Масгрейв (R. Musgrave), Е. Меаде (Meade), Л. Омельченко, О. Присяжнюк, К. Рейнхарт (C. Reinhart), К. Рогофф (K. Rogoff), А. Саркісянц, І. Суміна, А. Сухоруков, О. Футерко, С. Цвирко.

Проблематикою боргу БС національної економіки, його боргової безпеки, міжнародного боргового фінансування банківських установ займалися такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як О. Барановський, З. Боді (Z. Bodie), Р. Вовченко, Є. Данилова, В. Дмитрієв, М. Єрмошенко, Х. Жу (H. Zhu), С. Іванов, О. Кириченко, Ф. Мишкін (F. Mishkin), Дж. Сінки (J. Sinkey), Ф. Фабозці (F. Fabozzi), Дж. Ван Хорн (J. Van Horn), У. Шарп (W. Sharpe).

Утім, маловивченими залишаються питання визначення сутності БББС національної економіки, чинників, що її зумовлюють, та загроз цьому різновиду фінансової безпеки (ФБ), оптимального обсягу, структури і впливу боргу КБ на фінансову стійкість БС національної економіки, можливості обслуговування банками своїх зобов'язань, перспектив єврооблігаційних позик і синдикованих кредитів у фінансуванні банків, формування й реалізації боргової політики БС.

Таким чином, значущість та логічна незавершеність досліджень БББС національної економіки зумовлюють актуальність теми даної дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень ДВНЗ «Університет банківської справи». У НДР «Реформування фінансово-кредитної системи: методологія та практика» (номер державної реєстрації 0115U005652) дисертантом уточнено сутність ББ, визначені її різновиди, чинники та загрози БББС національної економіки, НДР «Місце і роль банківської системи в забезпеченні фінансової безпеки України» (номер

державної реєстрації 0117U004520) дисертантом визначені місце і роль ББ в забезпеченні ФБ БС зокрема і держави загалом.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є уточнення теоретико-методологічних засад, вдосконалення методичних підходів та розробка практичних рекомендацій з підвищення рівня БББС економіки України. З огляду на визначену мету в дисертації поставлені і вирішені такі *завдання*:

уточнити сутність БББС національної економіки;
з'ясувати інтегративність і адитивність БББС національної економіки;
визначити чинники, що зумовлюють БББС національної економіки;
з'ясувати загрози БББС національної економіки;
визначити порядок оцінки і перелік індикаторів БББС національної економіки;
проаналізувати стан забезпечення БББС економіки України, визначити проблеми, недоліки, невирішені питання в цій сфері;
визначити основні напрями підвищення рівня ББ вітчизняного БС;
розробити підходи до оцінки боргової стійкості БС економіки України;
запропонувати підхід до оцінки ефективності забезпечення БББС.

Об'єктом дослідження є формування, обслуговування і погашення внутрішнього і зовнішнього боргу БС економіки України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, методичні підходи і практика забезпечення ББ вітчизняного БС.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять теорії фінансів, заощаджень, фінансових ринків, зовнішньої заборгованості, банківської справи. В дисертації використані загальнонаукові методи дослідження (діалектичний метод пізнання, наукова індукція та дедукція, аналізу і синтезу) – для визначення сутності БББС національної економіки, її інтегративності і адитивності, чинників і загроз БББС та індикаторів оцінки її рівня; методи систематизації, групування, порівняння, аналогій, коефіцієнтів, структурного, факторного, статистичного та компаративного аналізу, емпіричного пізнання, експертних оцінок – для оцінки стану БББС економіки України; системний підхід, методи функціонального аналізу, наукової абстракції, декомпозиції – для розробки методичних підходів і практичних рекомендацій з підвищення рівня ББ вітчизняного БС.

Інформаційною базою дослідження є: законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, дані Міністерства фінансів України, Національного банку України і Рахункової палати України, вітчизняних КБ, матеріали міжнародних фінансових організацій, праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблематики дослідження, Інтернет-ресурси, розрахунки автора.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що:

вперше:

наведено визначення БББС як кредитної і боргової стратегії/політики, інфраструктури боргових відносин; стану заборгованості; розміру винагороди кредиторів; стану державного регулювання боргових відносин, корпоративного управління загалом і ризик-менеджменту зокрема, забезпечення заборгованості БС за кредитами та борговими ЦП, що уможливають неризиковане своєчасне і в повному обсязі обслуговування й повернення боргових зобов'язань, ефективно використання запозичень, зумовлює його боргову стійкість. Такий підхід уможливорює комплексне визначення сутності БББС і розробку підходів і заходів з її забезпечення;

удосконалено:

класифікацію різновидів боргових зобов'язань БС національної економіки за рахунок виокремлення, поряд із загальноновизнаними, таких класифікаційних ознак, як причини виникнення, інтегрованість, персоніфікація, характер, швидкість накопичення, безпечність, обліковуваність, способи перетворення. Це дозволяє врахувати специфіку впливу боргових зобов'язань БС на забезпечення його ББ;

тлумачення боргової політики БС національної економіки з огляду на введення в нього тези про важелі і стимули забезпечення безпечного рівня його сукупного, внутрішнього і зовнішнього боргів шляхом диверсифікації їх резидентної, часової, цінової й валютної структури, а також сфер використання. Дана позиція уможливорює підвищення обґрунтованості запозичень БС і підвищення ефективності їх використання;

трактування боргової стійкості БС шляхом акцентування уваги, на відміну від існуючих поглядів, на здійсненні запозичень з урахуванням оптимальної структури і максимального використання можливостей боргових інструментів та не перевищенні борговим навантаженням на витрати БС встановлених нормативів, що дозволяє визначити її роль у забезпеченні БББС;

методичні підходи до оцінки боргової стійкості БС національної економіки за допомогою виокремлення таких її напрямів, як: наявність/відсутність обмежень на: обсяг запозичень/боргових зобов'язань БС, витрат на їх обслуговування, розмір проблемної заборгованості; потреба у запозиченнях; боргова залежність БС; доступність БС до фінресурсів, необхідних для виконання його боргових зобов'язань; кількість і ліквідність боргових інструментів; валютна структура, строковість і графік погашення боргу БС і відсотків; частка ринкового боргу у сукупному; коефіцієнт зміни боргового навантаження БС; частка витрат на обслуговування боргу БС у загальних витратах; показник рівномірності платежів; спроможність/неспроможність БС вчасно і повністю виконувати свої боргові зобов'язання; наявність/ відсутності необхідності реструктуризації/дефолту/ списання боргу БС; чинники боргової політики і загрози борговій стійкості БС; базовий й альтернативні прогнозні сценарії зміни параметрів сукупного боргу БС та його складових. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити боргову стійкість БС;

дістало подальшого розвитку:

визначення особливостей руху/кругообігу боргових ресурсів завдяки виокремленню, поряд з загальноновживаними, таких його характеристик, як: зростання вартості, дотримання рівнорозмірності залучених і розміщених боргових ресурсів та їх ефективне використання; необхідність узгодження інтересів учасників боргових відносин; розширене відтворення боргів (так званий «борговий зашморг»); можливість різкого обмеження резидентів в доступі до світового кредитного ринку (ефект «sudden stop»); залежність від кризових проявів; безперервність даного процесу. Такий підхід сприяє поглибленню розуміння сутності боргових відносин і обмежників їх розвитку;

обґрунтування спорідненості боргу і кредиту з огляду на акцентування уваги на: борговій природі кредиту, відображенні ним боргових відносин, його місці в боргу економічних агентів; реалізації частини емітованих банками боргових зобов'язань кредиторам, укладанні кредитної угоди при купівлі боргових ЦП; природі кредитного ризику. Це дозволяє більш комплексно підійти до усвідомлення сутності ББ;

визначення безпеки боргового простору країни внаслідок виокремлення макро- (ББ держави/країни), мезо- (ББ сектору економіки (в т.ч. банківського), галузі, регіону),

мікро- (ББ господарюючих суб'єктів (у т.ч. КБ) і нанорівня (ББ домогосподарств). Це дозволяє уточнити місце БББС в безпеці боргового простору країни;

з'ясування чинників БББС завдяки доповненню їх переліку такими, як: умотивованість БС; поведінкові моделі КБ, їх компетенція і акценти їх кредитної й інвестиційної політики; рівень державних боргових зобов'язань у борговому портфелі БС; боргова місткість БС; доларизація банківських зобов'язань; довіра/недовіра на МКР; використання/невикористання лімітів заборгованості банків перед нерезидентами; спрямованість пруденційної політики ЦБ; інфляція; розвиток кредитоманії в суспільстві та ступінь поширення фінансового шахрайства в банківській сфері; наявність/відсутність значної кількості безпечних/критичних за сукупною/внутрішньою/зовнішньою заборгованістю КБ, джерел нового фінансування, економічних санкцій проти країни, державних гарантій для банківських облигацій, права кінцевих зовнішніх позичальників на дострокове погашення кредитів, обмежень у кредитних угодах, активів високої кредитної якості, тінзації зовнішньої заборгованості КБ. Подібний підхід дозволяє визначити чинники-стимулятори/ дестимулятори підвищення рівня БББС; обґрунтування переліку індикаторів оцінки БББС за допомогою групування їх, на відміну від існуючих підходів, з огляду на оцінку такої безпеки за такими критеріями, як: фінансова незалежність БС, його боргове навантаження, трансформація фінансових ресурсів БС, стан його заборгованості, боргова стійкість БС, якість його активів, кредитоспроможність корпоративних позичальників, стан управління БС боргом, ризики боргових відносин БС, що уможливорює підвищення об'єктивності і комплексності такої оцінки.

Практична значущість дослідження полягає тому, що запропоновані автором теоретико-методологічні положення і практичні рекомендації можуть бути використані КБ, саморегульвними організаціями, регулятором ринку банківських послуг і закладами вищої освіти. Зокрема, визначені дисертантом основні напрями підвищення рівня БББС економіки України застосовані Незалежною асоціацією банків України при розробці програмних документів і заходів з поліпшення регулювання внутрішнього і зовнішнього боргів БС (довідка № 4979-19/11 від 19 листопада 2018р.).

Підходи до оцінки боргової стійкості БС і підвищення її рівня використані в роботі Харківського банківського союзу при формуванні стратегічного бачення розвитку банків Харківського регіону і розробці внутрішніх методичних документів, що регламентують їхню кредитно-інвестиційну діяльність, а також в практиці освоєння боргових інструментів (довідка № 02-2019 від 6 лютого 2019 р.).

Представлені в дисертаційній роботі теоретико-методологічні засади, методичні підходи і практичні рекомендації з підвищення рівня БББС економіки України використані в навчальному процесі ДВНЗ «Університет банківської справи» при складанні навчальної програми і підготовці методичного забезпечення з дисципліни «Філософія економічної безпеки» (довідка № 09-007/1404 від 14 листопада 2018 р.).

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, що містить авторські положення, висновки і пропозиції. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише виключно результати дослідження автора.

Апробація результатів дослідження. Результати та висновки роботи обговорювались і отримали позитивні оцінки на 8 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: ІХ міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції (м. Черкаси, 2015 р.), ІІ міжнародній науково-практичній конференції

«Актуальні питання економічних наук» (м. Київ, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі» (м. Полтава, 2017 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2017 р.), III Interdisciplinary Scientific and Practical Conference «Modern society cooperation and partnerships» (Warsaw, 2017), III Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-кредитна система: вектори розвитку» (м. Ужгород, 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 2018 р.), VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 14 наукових праць, з яких 5 статей в фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття – в інших виданнях. Загальний обсяг публікацій – 5,63 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 249 найменувань, додатків. Обсяг основного змісту дисертації становить 206 сторінок, де розміщено 23 таблиці та 23 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність, з'ясовано мету, поставлено завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, наведено зв'язок роботи з науковими планами і темами, представлено наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, зазначено особистий внесок дисертанта, ступінь апробації і опублікування основних результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади боргової безпеки банківського сектору національної економіки**» з'ясовані сутність та складові БББС, визначені її взаємозв'язок і взаємозумовленість з фінансовою безпекою БС і національної економіки, виявлені загрози БББС та індикатори оцінки її рівня.

В контексті ББ правомірно, насамперед, вести мову про поглиблення теоретичного уявлення про боргові (в широкому розумінні, а не лише як кредитні) ресурси, їх місце і роль, а також рух/кругообіг (рис. 1) в національній економіці. Так, рух/кругообіг боргових ресурсів супроводжується як зростанням їх вартості, так і необхідністю дотримання рівнорозмірності залучених і розміщених боргових ресурсів і узгодження інтересів учасників боргових відносин, що зумовлює безперервність даного процесу. Причому борги одних економічних агентів одночасно є активами інших. При цьому великого значення набуває потреба ефективного використання боргових ресурсів.

Водночас, усі боргові відносини слід розглядати через призму ББ економічних агентів. Обсяг боргу БС є одним з найважливіших показників, що характеризують обґрунтованість формування й реалізації фінансової та грошово-кредитної політики в державі. Зростання ж боргових проблем БС зумовлює уповільнення не лише його розвитку, а й національної економіки загалом, зниження суверенних боргового та кредитного рейтингів. Надмірна ж заборгованість БС може спричинити коригування економічної і фінансової політики держави, яка за кризових обставин буде змушена рятувати системно важливі КБ. Саме БС багатьох країн світу є основним джерелом фінансування національної економіки і саме в ньому зосереджуються ризики його клієнтів (як вкладників, так і позичальників) і контрагентів, що спричиняє лавиноподібне зростання сукупного ризику

банківських установ за несприятливого розвитку ринкової ситуації та його трансляції на споживачів банківських послуг. І, нарешті, ризик накопичення зовнішнього боргу БС зумовлює й зростання валютного, кредитного, відсоткового ризиків і ризику неплатоспроможності.

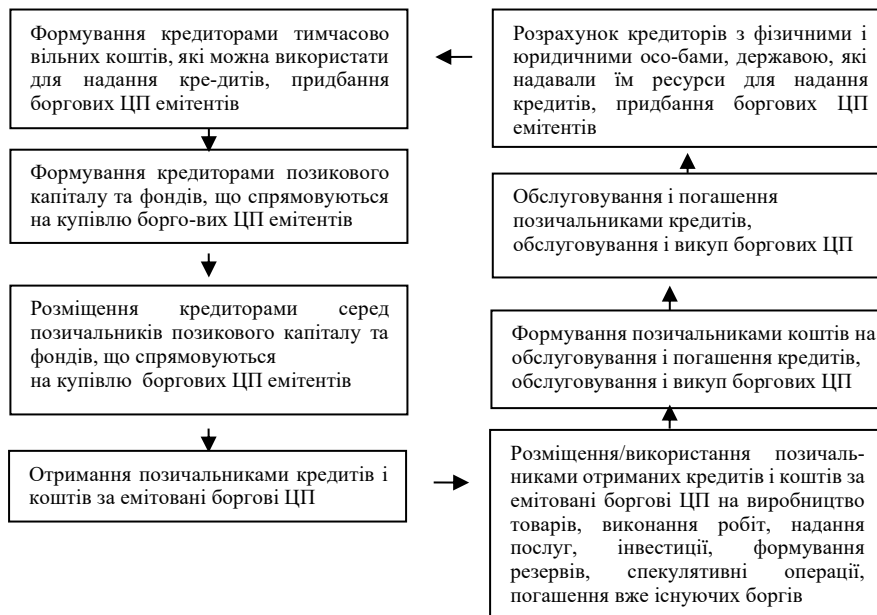

Рис. 1 **Кругообіг боргових ресурсів в національній економіці**
Джерело: розробка автора

Під БББС національної економіки слід розуміти такі: 1) кредитну і боргову стратегію/політику БС, інфраструктуру боргових відносин економічних агентів, облік і моніторинг, аудит ефективності боргових зобов'язань КБ, які дозволяють уникнути його боргової залежності, критичного накопичення боргового тягаря, виникнення боргової кризи, банкрутства КБ й забезпечують їх безперебійне функціонування та поступальний розвиток для виконання ними важливих соціально-економічних завдань, оптимізують перебіг боргового процесу; 2) стан заборгованості БС, розмір і структура якої уможлиблює виконання ним повною мірою поточних і майбутніх зобов'язань з її обслуговування і погашення без шкоди своєму розвитку і виключає необхідність списання і/або її реструктуризації/конверсії, сприяє підвищенню кредитних й інвестиційних рейтингів, дозволяє протистояти наявним/потенційно можливим викликам і загрозам, мінімізувати ризики; 3) розмір винагороди кредиторів, достатній для мінімізації ризику неповернення/неповного повернення/несвоєчасного повернення кредитів та рівень боргового навантаження на бюджети клієнтів БС, що дозволяє їм вчасно і повною мірою розраховуватись за отримані від КБ кредити; 4) стан державного регулювання боргових відносин, корпоративного управління загалом і ризик-менеджменту зокрема в БС, наявність методів кредитування і розвитку системи надання кредитів, емісії й реалізації боргових ЦП, що уможлиблюють не ризиковане своєчасне і в повному обсязі обслуговування й повернення боргових зобов'язань/вимог, ефективного використання запозичень; 5) ступінь забезпечення заборгованості БС за кредитами та борговими ЦП, що зумовлює його боргову стійкість.

БББС слід розглядати як безпечний рівень: 1) боргових зобов'язань БС іншим економічним агентам (державі, урядам інших країн, МФО, ТНК, іноземним банкам, банківським клієнтам); 2) боргових зобов'язань держави, клієнтів і контрагентів банкам, що утворюють БС; 3) боргових зобов'язань БС для ББ держави зокрема і ББ країни

загалом (рис. 2). Крім того, БББС визначає й безпеку фінансування національної економіки, оскільки його борг можна розглядати і як одну з форм залучення грошових ресурсів, так і такого фінансування.

При розгляді БББС слід урахувувати безпеку основного боргу/тіла кредитних запозичень і безпеку кредитних відсотків, а також безпеку запозичень в іноземній валюті і запозичень у національній валюті.

БББС – неодмінна складова його ФБ і посідає в її забезпеченні зокрема і ФБ держави загалом чільне місце (рис. 3).

Серед чинників БББС: умотивованість БС; національна модель споживання; поведінкові моделі КБ; акценти кредитної політики КБ; інвестиційна політика КБ; компетенція КБ; наявність/відсутність значної кількості безпечних/критичних за сукупною/внутрішньою/зовнішньою заборгованістю КБ; рівень державних боргових зобов'язань у борговому портфелі БС; глобалізація боргових потоків; лібералізація боргового ринку; наявність/відсутність джерел нового фінансування; строк/тривалість залучень/запозичень та їх ціна; наявність/відсутність економічних санкцій проти країни, державних гарантій для банківських облигацій; боргова місткість БС; можливість/неможливість реструктуризації боргу БС; наявність/відсутність права

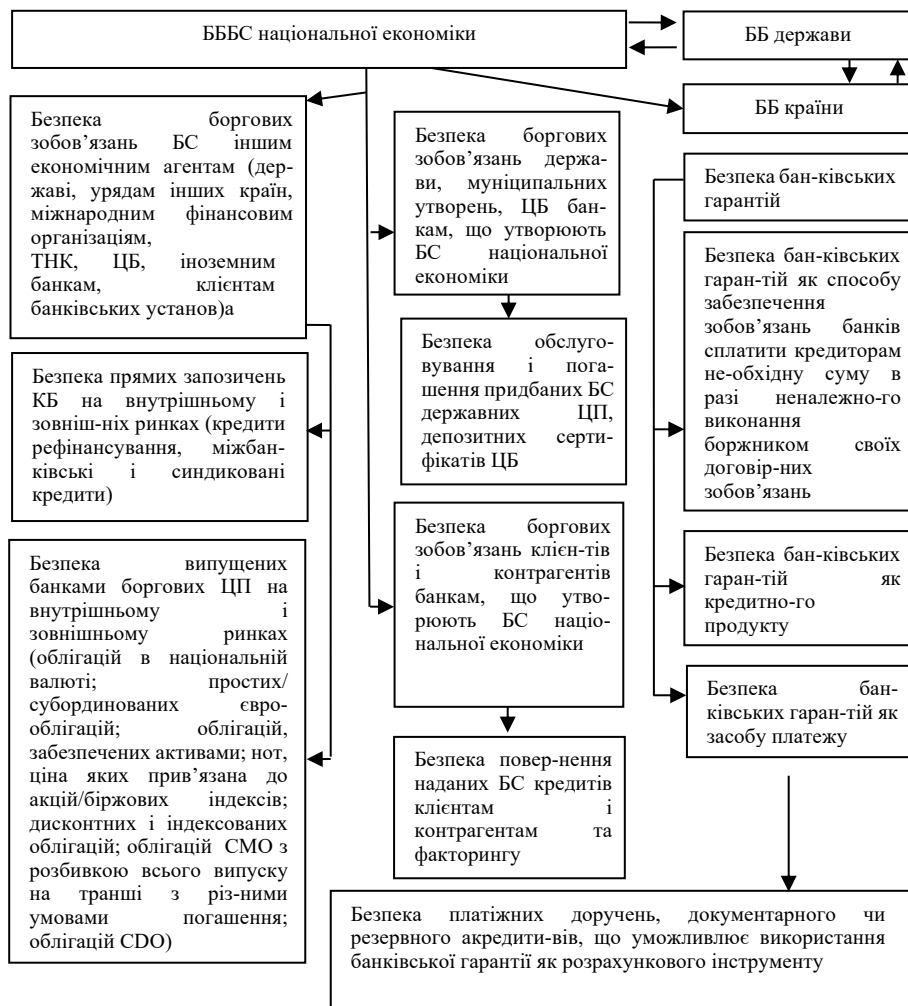

Рис. 2 Складові БББС національної економіки та її взаємозв'язок з ББ держави і країни
Джерело: розробка автора

кінцевих зовнішніх позичальників на дострокове погашення кредитів і обмежень у кредитних угодах; співвідношення внутрішньої й зовнішньої заборгованостей;

доларизація банківських зобов'язань; довіра/недовіра на міжбанківському ринку; наявність/відсутність активів високої кредитної якості та жорстких валютних обмежень; спрямованість пруденційної політики ЦБ; інфляція; розвиток кредиторності в суспільстві та ступінь поширення фінансового шахрайства.

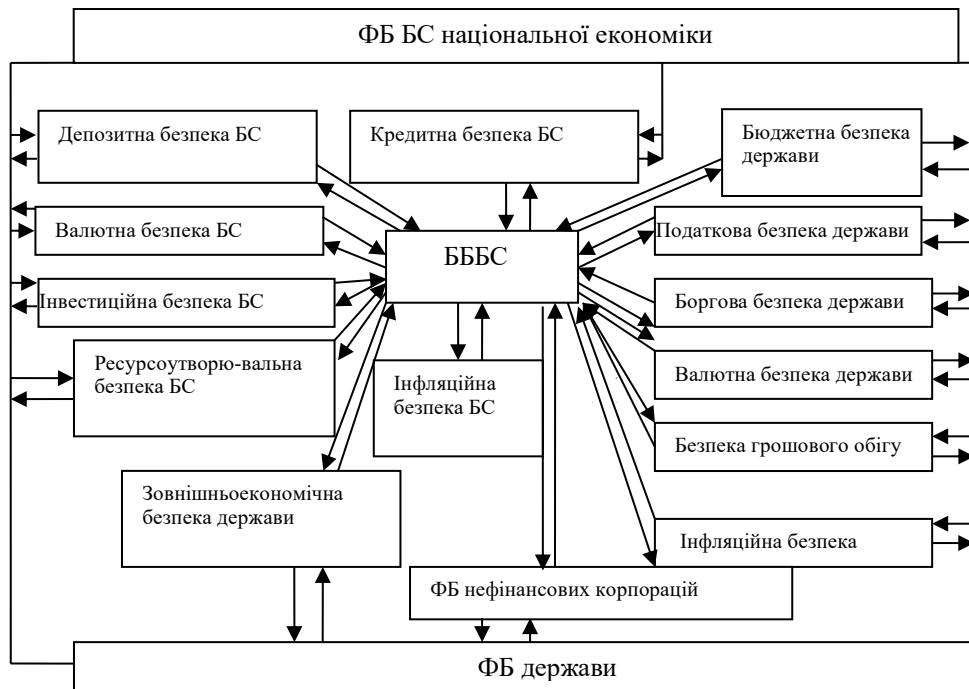

Рис. 3 Взаємозв'язок і взаємозумовленість складових ФБ БС національної економіки та ФБ держави
Джерело: розробка автора

Загалом на БББС впливають такі групи чинників: системні, економічні, фінансові, соціальні, боргові, глобалізаційні, нормативно-правові, політичні, управлінські, маркетингові, демографічні, психологічні. Особливої уваги заслуговує такий борговий чинник, як боргова стійкість БС.

Боргова політика БС – це курс, на основі якого формують і реалізують сукупність стратегічних і тактичних цілей, завдань і заходів, засобів, інструментів і методів з планування і прогнозування, регулювання й управління його сукупним, внутрішнім і зовнішнім боргами, важелів і стимулів забезпечення їх безпечного рівня шляхом диверсифікації їх резидентної, часової, цінової й валютної структури, а також сфер використання.

Загрозу БББС становить не стільки його борг як такий, скільки його нераціональна структура, збільшення витрат з його обслуговування та нестача коштів на його погашення, несвочасне здійснення відповідних платежів, тобто власне його структурні і вартісні параметри. Істотною загрозою БББС є саме закредитованість населення, тобто не лише великий обсяг його боргів за кредитами, а й неможливість їх своєчасно погашати. Загрожують БББС й нав'язування КБ клієнтам банківських послуг за відсутності реальної потреби в них, їх недоброчесна реклама, недостатні вимоги до позичальників, неконтрольоване надання кредитів, що спричиняє погіршення якості кредитного портфеля за істотного зростання витрат коштів на резервування, і вимоги дострокової виплати всієї суми боргу за невиконання зобов'язань за наданими позиками; й низька фінансова грамотність споживачів банківських послуг.

Утім, мало лише виявити ті чи інші загрози БББС, а слід оцінити рівень їх негативного впливу, що можливе лише за наявності системи відповідних індикаторів ББ. Завданнями механізму оцінки загроз є: класифікація загроз, кількісна оцінка й прогноз їх рівня, аналіз та оцінка взаємозв'язків між ними, визначення ступеня впливу окремих загроз на формування підсумкового показника рівня безпеки. Підставою для оцінки загроз і збитків від їхнього впливу є критерії тих чи інших аспектів банківської безпеки, які можуть бути кількісними чи якісними показниками – індикаторами безпеки.

Серед індикаторів БББС мають бути показники для оцінки: фінансової незалежності БС (ступінь залежності БС від зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування); боргового навантаження (темпи зростання відношення банківських кредитів приватному сектору до ВВП/заборгованості БС та їх співвідношення з темпами зростання сукупного боргу країни; рівень закредитованості/концентрації банківських активів в розрізі окремих секторів/галузей/економічних агентів; кількість держателів боргу); стану заборгованості БС (відношення заборгованості окремого клієнтського сегменту до сукупного кредитного портфеля БС/чистого боргу до активів БС; рівень заборгованості ПО у сукупному обсязі боргу БС; частка короткострокового чистого боргу в загальному боргу БС); боргової стійкості БС (час утримання від зовнішніх запозичень; рівень боргового навантаження/ступінь покриття зобов'язань власними коштами; боргова стійкість БС); якості активів (співвідношення проблемної заборгованості і проблемних активів/обсягу резервів за сумнівними боргами і кредитного портфеля клієнтів БС з проблемними кредитами і сумнівною заборгованістю/резерву на втрати за сумнівними боргами і обсягу відсоткових доходів БС; відношення простроченої і сумнівної заборгованості до акціонерного капіталу БС); оцінки кредитоспроможності корпоративних позичальників (коефіцієнти неповернення основної суми боргу, обслуговування боргу, покриття відсотка/ відсоткових платежів); стану управління БС боргом (ефективність стягнення коштів з неплатоспроможного підприємства; адміністративна вартість боргу БС); ризиків боргових відносин БС (ризик несплати боргу/дефолту БС).

У другому розділі **«Характеристика сучасного стану боргової безпеки вітчизняного банківського сектору»** дана характеристика підсистем системи забезпечення БББС економіки України, оцінено рівень безпечності внутрішньої заборгованості БС України, вимірний стан безпечності зовнішньої заборгованості і дотримання порогових значень індикаторів БББС.

Цілісна система врегулювання боргових проблем, забезпечення БББС в Україні відсутня. У науковому забезпеченні БББС залишається багато маловивчених і дискусійних питань, не отримали логічного завершення наріжні засади формування системи забезпечення БББС. Чинне вітчизняне законодавство не містить чіткого однозначного тлумачення сукупності боргових зобов'язань БС, визначення банківської гарантії, дефолтів КБ. Серед правових прогалин – відсутність належного унормування: прав кредиторів; інституту поручництва; механізму визначення мінливої відсоткової ставки; інструментів позасудового врегулювання, відчуження майна боржників, урегулювання простроченої заборгованості.

Разом з тим, БББС підриває правозастосовна практика, яка полягає у зловживанні правом та купівлі рішень, тривалості досудового розслідування та винесення судом рішень, можливості закриття кримінальних проваджень у зв'язку з завершенням термінів досудового розслідування, украй низькому відсотку й розтягуванню виконання

судових рішень, що уможлиблює ухилення боржників від виконання зобов'язань, виведення ними активів, а відтак, втрати КБ.

Застосовувані внутрішньобанківські методики оцінки кредитоспроможності позичальників і оцінки кредитних ризиків неповною мірою відповідають вимогам комплексності, обґрунтованості і коректності, позаяк результати здійснених на їх основі оцінок унеможливають всебічну характеристику діяльності позичальників, оцінку системи їх внутрішнього контролю. Це значною мірою стримує розвиток довгострокового банківського кредитування, особливо кредитування інновацій, що пов'язано з підвищеними ризиками. Крім того, зазначені недоліки зумовлюють і зростання розтрати і розкрадання кредитних коштів. Відсутні у КБ і єдині методичні підходи до визначення їх економічного капіталу, через величину якого відображається їх сукупний кредитний ризик, і який корелює з імовірністю дефолту позичальників. Неналежним чином опрацьовані й підходи до кількісної й якісної оцінки кредитного ризику, юридичних і податкових ризиків позичальників.

Проблемами організаційного забезпечення боргових відносин БС вітчизняної економіки є: кредитування пов'язаних осіб (ПО); агресивна кредитна політика КБ; дуальний вплив на БББС нового порядку резервування; низька результативність практики списання КБ боргів; відсутність у вітчизняному БС системи управління його сукупним боргом; відсутність в Україні вторинного ринку кредитів.

Відсутність єдиних методології обліку всіх різновидів боргових зобов'язань і бази даних унеможлиблює формування БС вітчизняної економіки обґрунтованої боргової стратегії. У звітності окремих КБ відсутні дані про структуру кредитного портфеля, покриття кредитів резервами, обсяги неповоротних кредитів, оскільки замість визнання останніх КБ вдаються до домовленостей з позичальниками про їх реструктуризацію/схем, що уможливають не відображати збитки у їх балансі, вкладаються у встановлені економічні нормативи НБУ.

Відсутні й вимірність нецінових вимог до кредитування, що встановлюються вітчизняними КБ, їх належний моніторинг, що в умовах кредитного раціонування унеможлиблює їх кількісний аналіз та оцінку впливу цінових і нецінових умов кредитування на учасників боргових відносин БС, а, відтак, спричиняє зниження доступності кредитів й обсягів кредитування.

На обґрунтованості і достовірності визначення рівня БББС негативно позначається і склад і порядок оприлюднення офіційної інформації регулятора та статистичної звітності, а також рейтингових оцінок. Публікацій НБУ про зовнішній корпоративний борг вітчизняних КБ явно недостатньо для повноцінної оцінки їх боргових позицій, стійкості, безпеки. Первинні ж дані щодо такої заборгованості, що є в розпорядженні НБУ, недоступні зовнішнім користувачам, а сам регулятор не наводить розлогіх аналітичних викладок про статус-кво в цій царині. Недосконалою залишається й практика рейтингування як окремих КБ, так і БС загалом, що певною мірою підриває його ББ.

На фоні постійного зростання боргу БС економічним агентам в 2013-2017 рр. його структура не зазнала суттєвих змін. Покладання БС останніми роками у фондуванні здебільшого на внутрішні джерела ресурсів (кошти населення і бізнесу) підвищило ризик незабезпечення ліквідності, адже внутрішні ресурси є переважно короткостроковими, що негативно позначається на БББС. Водночас, зниження сукупного боргового навантаження домогосподарств певною мірою підвищує її.

Обсяги валютних ресурсів, залучених на вітчизняному ринку, перевищують валютні ресурси з зовнішніх ринків. Утім, залучені кошти – короткі: поточні вклади/депозити до 1 місяця, що робить БС уразливим в разі різного роду шоків. Майже стовідсоткова емісія ЦП в іноземній валюті в окремі роки негативно позначається на БББС, оскільки збільшує ризикованість такого роду запозичень.

Рефінансування НБУ наприкінці 2016 р. негативно позначалось не лише на БББС, оскільки замість реального в зазначеному обсязі кредиту рефінансування виникла додаткова позиція в портфелі ОВДП, а й бюджетній безпеці держави, позаяк вимагала виділення непередбачених у бюджеті коштів на націоналізацію найбільшого КБ, негативно вплинула й на ББ держави, оскільки обсяг державного та гарантованого державою боргів України збільшилася у гривневому еквіваленті на 357,6 млрд грн. А роздані банкам-банкрутам 100 млрд грн рефінансування замість нормалізації ситуації безпосередньо в них фактично пішли не лише на підтримку бізнесів їх власників, але й заповнили валютний ринок, що значною мірою позначилось на триразовій девальвації гривні і двозначній інфляції, підвищенні ціни банківських кредитів.

Незважаючи на значне зменшення кредитів і заборгованості клієнтів (на початок 2018 р. їх було на 237,9 млрд грн менше, ніж у 2013 р.), значно погіршилась їх якість. Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі БС на початок 2018 р. становила майже 56%, у державних КБ цей показник становив понад 70% (а в Приватбанку – понад 87%), що в 7,2 рази більше, ніж на початок 2014 р. За оцінками НБУ, в країні зафіксовано найбільшу частку непрацюючих кредитів за всю історію світових спостережень. І це при тому, що за рівнем кредитування фізичних осіб Україна на останньому місці у Європі. Це, безумовно, підриває БББС, оскільки неповернення кредитів спричиняє неспроможність банків розраховуватися за депозитами домогосподарств і юридичних осіб, що провокує «банкопад», змушує платників податків розраховуватися за банківськими боргами. Серед причин зазначеної проблеми: економічна й іпотечна (2009 р.) кризи; величезна девальвація гривні, що зумовила неспроможність фізичних й юридичних осіб сплачувати валютні кредити; поява непрацюючих кредитів на міжбанківському ринку; недостатній нагляд НБУ за функціонуванням БС; неналежна захищеність кредиторів.

БББС істотно підривається величезною часткою в кредитних портфелях КБ кредитів, наданих ПО. Упродовж останніх років основне джерело непрацюючих кредитів – це саме великі бізнес-групи, які не мають змоги або не бажають обслуговувати борги, накопичені до кризи, зтягають їх реструктуризацію. Підриває БББС і неналежний стан забезпечення наявних кредитів. Для корпоративного сегмента властиве кредитування без застави або з низьким рівнем LTV.

Характеризуючи БББС, слід брати до уваги й той факт, що величезна частка боргів КБ у разі віднесення їх до неплатоспроможних з подальшою ліквідацією перекладається на ФГВФО, що в свою чергу вкрай негативно позначається на бюджетній безпеці держави, оскільки даний фонд не спроможний самотужки впоратись з покладеними на нього функціями повернення вкладів фізичних осіб.

Таким чином, аналіз боргу БС економічним агентам України та боргу останніх БС засвідчив існування численних проблем, пов'язаних з недосконалою структурою таких заборгованостей, короткостроковістю джерел фондування БС, недосконалістю рефінансування НБУ вітчизняних КБ, нерозвиненістю емісії БС боргових ЦП, величезною часткою в кредитному портфелі БС кредитів ПО, проблемних кредитів,

перекладанням величезної частки боргів КБ у разі віднесення їх до неплатоспроможних з подальшим виведенням з ринку банківських послуг на ФГВФО.

Одним із найважливіших чинників ФБ БС економіки України є стан зовнішньої корпоративної заборгованості КБ, що в умовах нестабільності курсу національної валюти створює значні ризики для всієї фінансової системи та економіки загалом. Загалом зовнішній борг БС в 2013-2017 рр. постійно знижувався, в 2015-2017 рр. щорічно валовий зовнішній борг КБ скорочувався на третину. Цей чинник позитивно позначився на підвищенні рівня БББС. Водночас, зобов'язання БС здебільшого короткі, що створює ризики втрати ліквідності, а, відтак, знижує рівень його ББ. Скорочення довгострокового зовнішнього фондування та зростання частки депозитів погіршило строкову структуру зобов'язань. Позитивом є щорічне з 2014 р. зниження відношення сукупного боргу БС до ВВП, а загалом це відношення за 2014-2017 рр. зменшилось майже вдвічі. І, хоча в 2013-2015 рр. простежувалась негативна тенденція зростання у сукупному боргу БС його зовнішньої складової, що негативно позначається на рівні його ББ, в 2016-2017 рр. ситуація кардинально змінилась, що підвищує рівень БББС економіки України.

Для повноцінної оцінки БББС необхідно брати до уваги і обсяг сукупного боргу БС, а також частки у ньому його внутрішньої і зовнішньої складових (табл. 1).

Таблиця 1
Сукупний борг БС економіки України на кінець року

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Борг БС вітчизняним економічним агентам, млн. грн	889742	1066518	1029195	1101213	1152178
Частка боргу БС вітчизняним еконо-мічним агентам у сукупному боргу БС, %	83,2	78,3	77,0	81,9	87,0
Зовнішній борг БС України, млн. дол.	22555	18752	12823	8966	6236
Курс грн/дол. на кінець року	7,99	15,77	24,00	27,2	28,07
Зовнішній борг БС України, млн. грн	180214	295719	307752	243875	175045
Частка зовнішнього боргу БС України у сукупному боргу БС, %	16,8	21,7	23,0	18,1	13,2
Сукупний борг БС, млн грн	1069956	1362237	1336947	1345088	1327223
ВВП, млн грн	1465198	1586915	1988544	2383182	2982920
Сукупний борг БС/ВВП, %	73,0	85,8	67,2	56,4	44,5

Джерело: розраховано автором

Сукупний борг БС за 2013-2017 рр. зріс на чверть, що було зумовлено зростанням його боргу вітчизняним економічним агентам на 262,4 млрд грн, або 29,5%, та синхронним зменшенням зовнішнього боргу БС України на 5,2 млрд грн, або 2,9%. При цьому позитивом є щорічне з 2014 р. зниження відношення сукупного боргу БС до ВВП, а загалом це відношення за 2014-2017 рр. зменшилось майже вдвічі. І, хоча в 2013-2015 рр. простежувалась негативна тенденція зростання у сукупному боргу БС його зовнішньої складової, що негативно позначається на рівні його ББ, в 2016-2017 рр. ситуація кардинально змінилась, що підвищує рівень БББС.

Для об'єктивної оцінки реального стану БББС слід використовувати порівняння фактичних показників, що її характеризують, і порогові значення її конкретних кількісних й якісних індикаторів у динаміці. Так, стан БББС економіки України в 2013-2017 рр. характеризується даними табл. 2.

Розраховані показники БББС свідчать, що вітчизняний БС не вкладається в більшість порогових значень зазначених індикаторів, що зумовлено

вищезазначеними різноспрямованими чинниками, що негативно позначаються і знижують наявний рівень БББС.

Таблиця 2
Стан БББС в 2013-2017 роках (на кінець року)

Показники	Порогові значення	2013	2014	2015	2016	2017	Співвідношення фактичного і порогового значення на 1.01.2018*
<i>Боргове навантаження БС</i>							
Сукупні активи БС до ВВП, %	≥100-120	96,2	93,1	79,0	72,9	62,0	0,62-0,52
Борговий тягар, %	вважається прийнятним, коли накопичений борг / поточний ВВП незмінне	73,0	85,8	67,2	56,4	44,5	-
Внутрішній борг БС/активи БС, %	≤30	63,1	72,2	65,5	63,4	62,3	0,48
Обсяг кредитів корпоративному сектору/ВВП, %	70-75	49,6	51,7	41,8	35,5	29,2	0,42-0,39
Зовнішні облігаційні позики БС/ВВП, %	3	2,8	3,3	3,9	3,0	2,5	0,83
Темпи зростання відношення кредитів приватному сектору до ВВП, %	зростання на 117% упродовж 5 років	112,0	112,2	98,0	99,7	103,7	2017/2013 – 113,6% – 0,97
Кредитний розрив (різниця між відношенням кредиту до ВВП і середнім рівнем цього співвідношення за минулі періоди), в. п.	≤ 4-8	7,1	4,8	19,1	27,5	34,7	Середній рівень за 2008-2012 – 69,6 0,12-0,23
<i>Фінансова незалежність БС</i>							
Показник залежності КБ від міжбанківського ринку, % Частка МБК в загальному обсязі зобов'язань БС, %	8-18-27**						0,02-0,01
	25-40***	1,7	1,1	0,7	0,5	0,5	
Частка МБК, отриманих у валюті бала-нсу, тобто з усіх джерел, у загальному обсязі зобов'язань, %	20-35****	8,2	16,7	9,3	9,4	8,0	0,40-0,23
Відношення МБК до статутного капіталу БС, %	≤600	10,2	6,9	3,5	1,7	1,2	0,002
<i>Трансформація фінансових ресурсів БС</i>							

Коефіцієнт трансформації (залучені БС фінансові ресурси/надані БС кредити)	0,1 (розмістити в кредити можна не < 10% залучених ресурсів)	0,77	0,67	0,75	0,85	0,87	0,11
<i>Закредитованість домогосподарств</i>							
Кредит домогосподарствам/доходи домогосподарств, %	30-50%	12,2	13,7	10,1	7,9	6,9	0,23-0,14
<i>Стан заборгованості БС</i>							
Частка кредитного портфеля в активах БС, %	≥45-60	65,0	69,6	64,1	57,8	56,3	1,25-0,94
Зовнішня заборгованість БС/сукупні активи БС, %	≤25-30	1,6	1,2	0,8	0,5	0,3	0,01
Зовнішня заборгованість БС/сукупні пасиви БС, %	<10-15 20	1,6	1,2	0,8	0,5	0,3	0,03-0,02 0,015
Довгострокова зовнішня заборгованість БС / короткострокова зовнішня заборгованість БС	70:30	76:24	72:28	68:22	59:41	68:22	0,97-0,73

*співвідношення фактичного і порогового значення нормовано відносно порогового значення, яке приймається за одиницю. При цьому його розраховують як відношення фактичного значення до порогового, якщо бажане збільшення відповідного показника БББС, і навпаки – якщо бажане його зниження; ** низька, середня і висока залежність. Перевищення порогового значення в 27% свідчить про наявність поточних труднощів в діяльності банків; *** значення показника на рівні 25% забезпечує мінімізацію витрат, 40% – мінімізацію ризику стійкості; **** оптимальне значення
Джерело: Розраховано автором

А, відтак, необхідно визначати шляхи підвищення рівня БББС і вживати конкретні заходи у цій сфері.

У третьому розділі «Шляхи підвищення рівня боргової безпеки банківського сектору економіки України» визначено вектори зростання боргової безпечності БС, наведено підходи до оцінки боргової стійкості БС економіки України, представлено науково-методичний підхід до оцінки ефективності забезпечення БББС.

Основними напрямками підвищення рівня БББС економіки України є (рис.4).

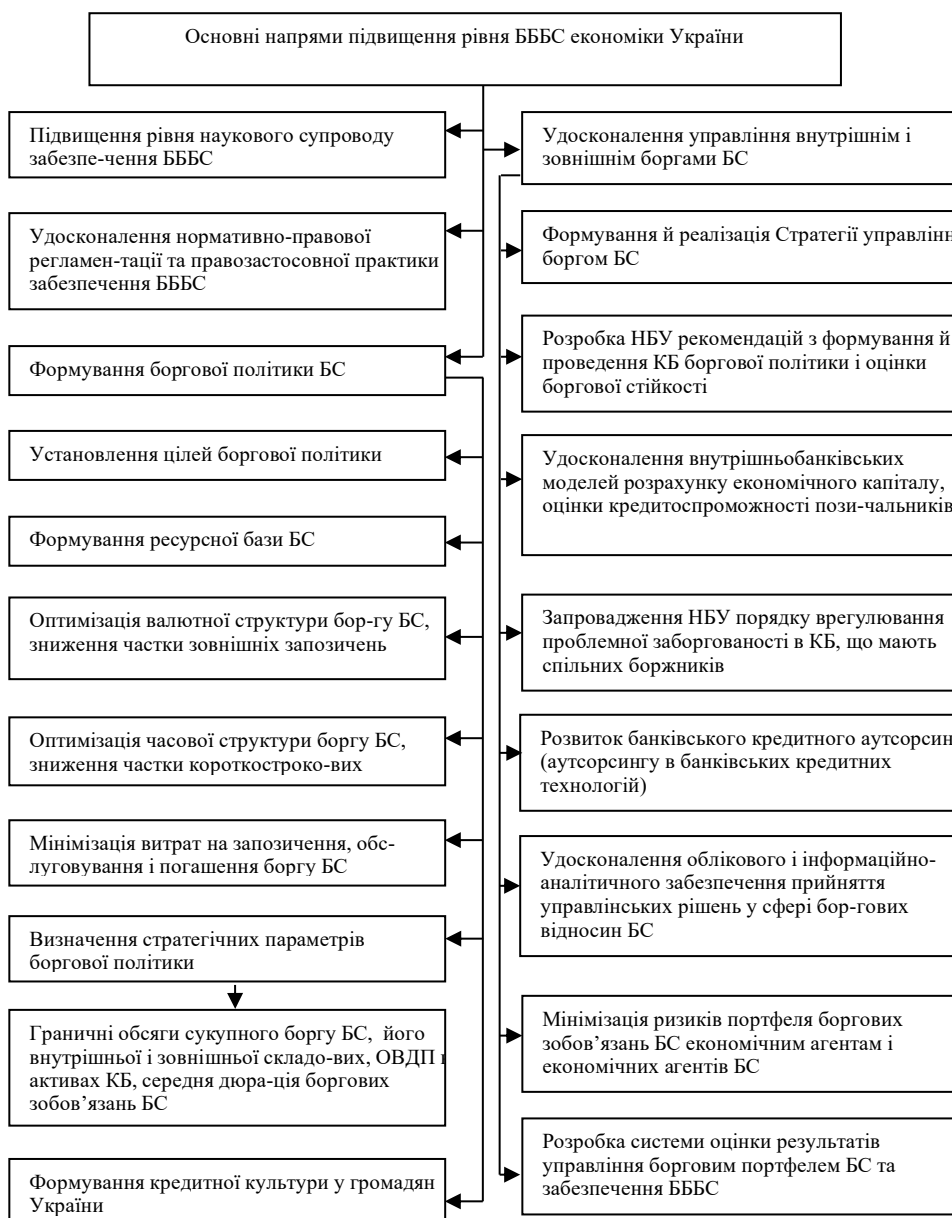

Рис. 4 Основні напрями підвищення рівня БББС економіки України

Джерело: розроблено автором

У вдосконаленні наукової складової забезпечення ББ потрібні дослідження з'ясування змісту БББС національної економіки, чинників, що її зумовлюють, та загроз їй, оптимального обсягу, структури і впливу боргу КБ на боргову і фінансову стійкість БС національної економіки, забезпечення ефективності управління КБ запозиченими коштами, у т.ч. позиками МФО, можливості обслуговування КБ своїх зобов'язань, перспектив єврооблігаційних позик і синдікованих кредитів у фінансуванні банків, використання банківської гарантії у розвитку боргових відносин БС, формування й реалізації його боргової стратегії і політики.

В Законі України «Про банки і банківську діяльність» слід унормувати: поняття «боргова стійкість БС», систему управління ризиками боргової діяльності БС, визначити з використанням системного підходу вимоги до неї; відповідальність за обґрунтованість і ефективність управлінських рішень при реалізації політики запозичень і управління боргом БС; дієвий механізм впливу на позичальників, що мають ризиковані боргові зобов'язання; порогові значення сукупного/внутрішнього/

зовнішнього боргів БС; функціонування вторинного ринку кредитів. Доцільним вбачається і прийняття розробленого за участю ЄБРР законопроекту «Про діяльність з управління заборгованістю». Для впорядкування діяльності зі стягнення боргів і запобігання незаконним методам їх збирання слід прийняти закони України «Про добросовісну практику стягнення боргів» і «Про захист прав і законних інтересів фізичних осіб при здійсненні діяльності з повернення боргів».

НБУ необхідно розробити і затвердити Рекомендації з формування й реалізації вітчизняними КБ боргової політики, оцінки боргової стійкості, які б уможливили вибір моделей цієї політики з огляду на наявне боргове навантаження банків, вимір ризиків їх сукупного боргового портфеля, внутрішнього і зовнішнього боргу, обґрунтовану оцінку вартості його обслуговування, запобігання (нівелювання/зниження) найвідчутнішим борговим ризикам за допомогою превентивних і коригувальних заходів, запровадження системи раннього попередження кризових явищ. Вони мають містити такі боргові індикатори БС (та їх порогові значення), які б свідчили про ефективність здійснюваної БС боргової політики та прийнятний рівень його ББ.

Підвищенню рівня БББС сприятиме формування й реалізація Стратегії управління боргом БС, яка має розроблятися НБУ, Міністерством фінансів України (в частині боргу держбанків), НАБУ, НКЦПФР, Експертною радою при Мінфіні з питань оподаткування, Державною службою фінансового моніторингу України.

Для підвищення рівня БББС на основі модернізації існуючих і створення нових кредитних технологій необхідно розвивати банківський кредитний аутсорсинг (аутсорсинг у банківських кредитних технологіях) – повну/часткову передачу ними окремих етапів процесу кредитування кредитним брокерам/дилерам, спеціалізованим організаціям зі збирання інформації про позичальників і рейтингування, колекторським компаніям, організаціям з управління проблемними позиками і заставами, спеціалізованим компаніям з сервісної підтримки дистанційного банківського обслуговування.

Удосконаленню методичного забезпечення дотримання БББС має сприяти вдосконалення внутрішньобанківських моделей розрахунку економічного капіталу, які повинні максимально нівелювати вплив кредитного ризику й пропонувати підходи контролю ризик-апетиту/толерантності до ризику завдяки виокремленню позик на інновації, урахуванню професійного судження і його порівняння з результатами моделювання. Мають удосконалюватись методичні підходи до кредитування інновацій, оцінки кредитоспроможності позичальників, які беруть у ньому участь, впровадження андеррайтингу кредитування як оцінки ризику непогашення кредиту позичальником (стрес-тестування проекту/позичальника, порівняння стоп-чинників і критеріїв проблемності кредиту, лімітування, оцінка ризиків).

У забезпеченні БББС важливе місце належить обґрунтованій оцінці його боргової стійкості (рис. 5) як неодмінної й дуже важливої складової його фінансової стійкості, індикатора його позиково-боргової діяльності, що уможливить не лише визначення статус-кво у цій сфері, а й своєчасну розробку й реалізацію необхідних дієвих заходів з коригування боргової політики як окремих КБ, так і БС загалом. Причому, з огляду на підхід автора до тлумачення сутності боргу БС, при оцінці його боргової стійкості слід виходити як з позиції його як кредитора (здатності економічних агентів виконувати свої боргові зобов'язання перед БС), так і

позичальника (здатність БС виконувати свої боргові зобов'язання перед економічними агентами).

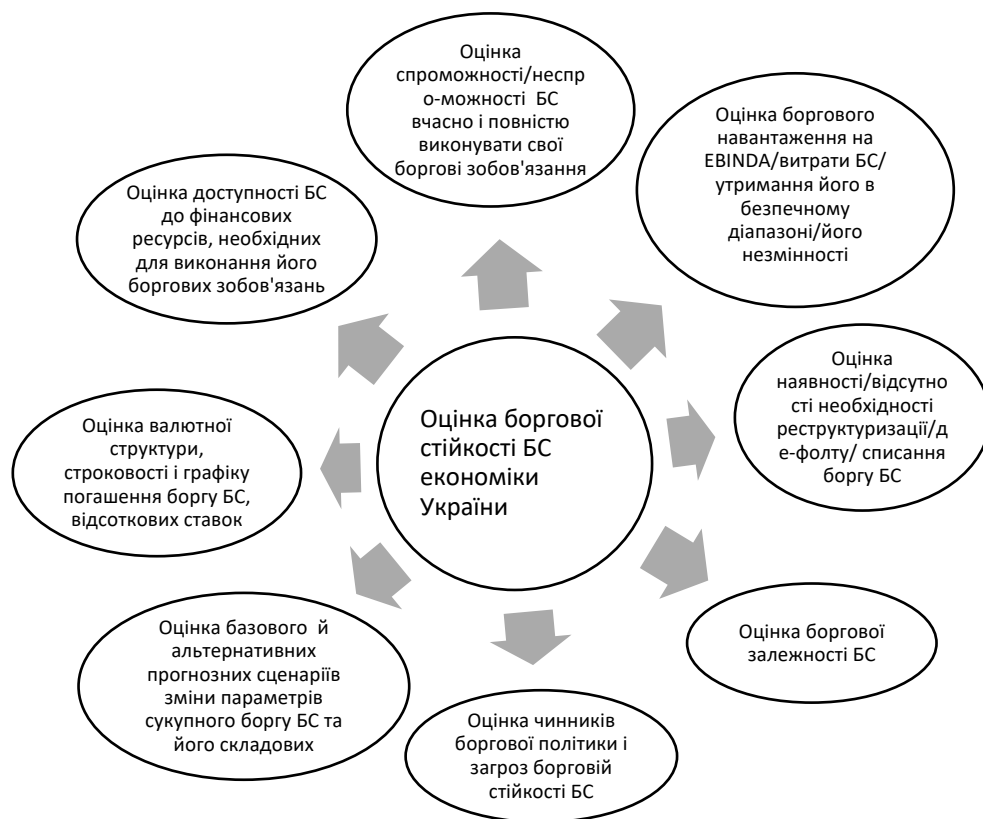

Рис. 5 Напрями оцінки боргової стійкості БС економіки України
Джерело: розробка автора

Оцінка спроможності/неспроможності БС вчасно і повністю виконувати свої боргові зобов'язання має включати оцінку його: капітального (обсягу всіх випущених і непогашених зобов'язань і відсотків за ними) і поточного (обсяг виплат за зобов'язаннями, строк оплати яких настав) боргів; активного (обсягу запозичень на конкретні програми й інвестиційні проекти) і пасивного (обсягу запозичень на поточні видатки) боргів. Мають оцінюватись і: структура зовнішнього боргу БС за відсотковими ставками, строковістю запозичень і видами іноземних валют; співвідношення короткострокового зовнішнього боргу БС за залишковим терміном погашення (річні виплати за довгостроковим боргом + обсяг короткострокових зобов'язань) і валютних коштів в його розпорядженні; відповідність зазначених показників пороговим/оптимальним значенням, наявність/відсутність деформацій у сфері боргових відносин БС. Оцінка загроз борговій стійкості БС має враховувати всю палітру можливих ризиків, пов'язаних з борговими відносинами БС.

Для підвищення боргової стійкості БС і його ББ конче потрібне врахування досвіду його запозичень, вдосконалення моніторингу, аналізу, оцінки, мінімізації ризиків його внутрішніх/зовнішніх боргових відносин на основі впровадження дієвого ризик-менеджменту, для налагодження якого слід: оцінювати за результатами стрес-тестів ризику майбутніх витрат з обслуговування боргу у вартісному еквіваленті; у

характеристики структури боргу включати основні показники ризиків наявного і перспективного портфелів боргових зобов'язань; оцінювати витрати і ризики альтернативних стратегій управління борговим портфелем БС.

Підвищенню рівня БББС сприятиме визначення соціально-економічної ефективності його забезпечення загалом, а також ефективності: моделі управління боргом БС; структури сукупного боргу БС за критеріями диверсифікації джерел, строковості і ринковості запозичень й їх номінування в національній/іноземних валютах, умов емісії боргових ЦП КБ; розміщення КБ боргових ЦП, відносин з інвесторами на борговому ринку, використання (результативності, продуктивності, економічності) внутрішніх/зовнішніх запозичень; адаптації БС до викликів/загроз у його боргових відносинах; адміністрування та вжитих заходів з забезпечення БББС.

У цій площині слід оцінювати й: комплексність забезпечення БББС; характер та ефективність боргової політики окремих КБ і БС загалом; узгодженість боргової політики БС з його відсотковою і валютною політикою, грошово-кредитною і валютною політикою НБУ та державною податковою політикою, а також політикою структурних змін в економіці України; можливість запобігання/протидії викликам і загрозам, диверсифікації ризиків у сфері боргових відносин БС; рівень довіри позичальників до боргових ЦП БС; обґрунтованість моделі оцінки БББС; об'єктивність і повноту врахування боргоформуючих чинників у БС України.

Причому така оцінка має виокремлювати: кількісні й якісні, внутрішні і зовнішні, одиничні і сумарні/кумулятивні; економічні, соціальні, секторальні, галузеві, часові; абсолютні і відносні, систематичні і разові/випадкові; фіксовані і нефіксовані, позитивні/стимулюючі/антикризові і негативні/руйнівні/ спотворюючі; лінійні і нелінійні, первинні і вторинні, коротко- і довгострокові ефекти, а також ефект зворотного зв'язку між елементами забезпечення БББС.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе наукове завдання щодо підвищення рівня БББС економіки України. Це дозволило зробити такі висновки:

1. Під БББС слід розуміти: такі кредитну і боргову стратегію/політику БС, інфраструктуру боргових відносин економічних агентів, облік і моніторинг, аудит ефективності боргових зобов'язань КБ, які дозволяють уникнути його боргової залежності, критичного накопичення боргового тягаря, виникнення боргової кризи, банкрутства КБ й забезпечують їх безперебійне функціонування та поступальний розвиток, оптимізують перебіг боргового процесу; стан заборгованості БС, розмір і структура якої уможлиблює виконання ним повною мірою поточних і майбутніх зобов'язань з її обслуговування і погашення; стан державного регулювання боргових відносин, наявність методів кредитування і розвитку системи надання кредитів, емісії й реалізації боргових ЦП, що уможлиблюють не ризиковане своєчасне і в повному обсязі обслуговування й повернення боргових зобов'язань/боргових вимог, ефективне використання запозичень; ступінь забезпечення заборгованості БС за кредитами та борговими ЦП, що зумовлює його боргову стійкість.

2. Серед чинників БББС: умотивованість БС; поведінкові моделі КБ; акценти їх кредитної й інвестиційної політики; їх компетенція; наявність/відсутність значної кількості безпечних/критичних за сукупною/внутрішньою/зовнішньою заборгованістю

КБ, джерел нового фінансування, державних гарантій для банківських облігацій, права кінцевих зовнішніх позичальників на дострокове погашення кредитів, обмежень у кредитних угодах; рівень державних боргових зобов'язань у борговому портфелі БС; глобалізація грошових боргових потоків; лібералізація національного боргового ринку; строк/тривалість залучень/запозичень та їх ціна; боргова місткість БС; можливість/неможливість реструктуризації боргу БС; співвідношення внутрішньої і зовнішньої заборгованостей; доларизація банківських зобов'язань; довіра/недовіра на міжбанківському ринку; спрямованість пруденційної політики ЦБ; інфляція; розвиток кредитоманії в суспільстві та ступінь поширення фінансового шахрайства.

3. Слід розрізняти загальні і специфічні, наявні і ймовірні, внутрішні й зовнішні, реальні та уявні, основні і другорядні, критичні, стійкі і зростаючі загрози БББС. Загрозу БББС становить не стільки його борг як такий, скільки його нераціональна структура, збільшення витрат з його обслуговування та нестача коштів на його погашення, несвоєчасне здійснення відповідних платежів, тобто його структурні і вартісні параметри. Загрожують БББС й нав'язування КБ клієнтам банківських послуг за відсутності реальної потреби в них, їх недобросовісна реклама, недостатні вимоги до позичальників, неконтрольоване надання кредитів, що спричиняє погіршення якості кредитного портфеля за істотного зростання витрат коштів на резервування. А серед індикаторів БББС слід виокремлювати індикатори для оцінки: фінансової незалежності БС, його боргового навантаження, трансформації його фінансових ресурсів, стану його заборгованості, боргової стійкості, якості активів, кредитоспроможності корпоративних позичальників, управління ним боргом, ризиків його боргових відносин.

4. Цілісна система врегулювання боргових проблем, забезпечення БББС в Україні відсутня. У науковому забезпеченні БББС не отримали логічного завершення наріжні засади формування системи забезпечення БББС. Не унормовані належним чином: права кредиторів; інститут поручництва; інструменти позасудового врегулювання, відчуження майна боржників, урегулювання простроченої заборгованості. Методики оцінки кредитоспроможності позичальників і оцінки кредитних ризиків неповною мірою відповідають вимогам комплексності, обґрунтованості і коректності. Відсутні у КБ і єдині методичні підходи до визначення їх економічного капіталу, через який відображається їх сукупний кредитний ризик. Неналежним чином опрацьовані й підходи до кількісної й якісної оцінки кредитного ризику, юридичних і податкових ризиків позичальників.

5. Проблемами організаційного забезпечення боргових відносин БС є: кредитування ПО; неналежне поширення банківської гарантії; агресивна кредитна політика КБ; дуальний вплив на БББС порядку резервування; низька результативність практики списання КБ боргів; наявність податкових перепон у роботі КБ з проблемними кредитами; розвиток невласливої банківській специфіці діяльності з управління отриманими активами внаслідок стягнення за боргами; відсутність у вітчизняному БС системи управління його сукупним боргом.

6. Покладання БС останніми роками у фондуванні здебільшого на внутрішні джерела ресурсів підвищило ризик незабезпечення ліквідності, адже вони є переважно короткостроковими, що негативно позначається на БББС. Водночас, зниження сукупного боргового навантаження домогосподарств певною мірою підвищує її рівень. Рефінансування НБУ наприкінці 2016 р. негативно позначалось не лише на БББС, оскільки замість реального в зазначеному обсязі кредиту рефінансування виникла додаткова позиція в портфелі ОВДП, а й бюджетній безпеці держави, позаяк вимагала

виділення непередбачених у бюджеті коштів на націоналізацію найбільшого КБ, негативно вплинула й на ББ держави. А 100 млрд грн рефінансування КБ замість нормалізації ситуації фактично пішли не лише на підтримку бізнесів їх власників, але й заповнили валютний ринок, що значною мірою позначилось на триразовій девальвації гривні і двозначній інфляції, підвищенні ціни кредитів.

7. Оскільки внутрішній борг економічних агентів України БС в 2013-2017 рр. перевищував внутрішній борг останнього економічним агентам, вітчизняний БС був нетто-кредитором економічних агентів нашої країни. Незважаючи на значне зменшення кредитів і заборгованості клієнтів, значно погіршилась їх якість (частка проблемних кредитів у кредитному портфелі БС на початок 2018 р. становила майже 56% що в 7,2 раза більше, ніж на початок 2014 р.). Це, безумовно, підриває БББС.

8. Одним із найважливіших чинників ФБ БС є стан зовнішньої заборгованості КБ, що в умовах нестабільності курсу національної валюти створює значні ризики для всієї фінансової системи та економіки загалом. Загалом зовнішній борг БС в 2013-2017 рр. постійно знижувався, в 2015-2017 рр. він щорічно скорочувався на третину, що позитивно позначилося на підвищенні рівня БББС. Водночас, зобов'язання БС здебільшого короткі, що створює ризики втрати ліквідності, а, відтак, знижує рівень його ББ. Позитивом є щорічне з 2014 р. зниження відношення сукупного боргу БС до ВВП (за 2014-2017 рр. зменшилось майже вдвічі).

9. Про реальний стан БББС певною мірою свідчать результуючі показники виконання БС установлених НБУ КБ економічних нормативів, що характеризують його ББ. За цими індикаторами БББС перебуває здебільшого на безпечному рівні, крім нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з ПО. Утім, кризові явища у вітчизняному БС показали, що виконання економічних нормативів НБУ не завжди об'єктивно характеризує статус-кво в БС. Відтак, для об'єктивної оцінки реального стану БББС слід використовувати порівняння фактичних показників, що її характеризують, і порогові значення її конкретних кількісних й якісних індикаторів у динаміці. Розраховані показники БББС свідчать, що вітчизняний БС не вкладається в більшість порогових значень зазначених індикаторів.

10. Основними напрямками підвищення рівня БББС економіки України є: підвищення рівня наукового супроводу забезпечення БББС, удосконалення нормативно-правової регламентації та правозастосовної практики її забезпечення, формування боргової політики БС та визначення її стратегічних параметрів, удосконалення управління внутрішнім і зовнішнім боргами БС, мінімізація витрат на запозичення, обслуговування і погашення боргів, формування кредитної культури у громадян України.

11. У забезпеченні БББС важливе місце належить обґрунтованій оцінці його боргової стійкості, якій мають підлягати: наявність/відсутність обмежень на: обсяг запозичень/боргових зобов'язань БС, витрат на їх обслуговування, розмір проблемної заборгованості; потреба у запозиченнях; боргова залежність БС; доступність БС до фінресурсів, необхідних для виконання його боргових зобов'язань; кількість і ліквідність боргових інструментів; валютна структура, строковість і графік погашення боргу БС і відсотків за ним; частка ринкового боргу у сукупному; коефіцієнт зміни боргового навантаження БС; частка витрат на обслуговування боргу БС у загальному обсязі його витрат; показник рівномірності платежів; спроможність/неспроможність БС вчасно і повністю виконувати свої боргові зобов'язання; наявність/відсутність необхідності реструктуризації/дефолту/списання боргу БС; чинники боргової політики

і загрози борговій стійкості БС; базовий й альтернативні прогностичні сценарії зміни параметрів сукупного боргу БС та його складових.

12. У забезпеченні БББС значуще місце посідає питання визначення його соціально-економічної ефективності загалом, а також ефективності: моделі управління боргом БС, структури сукупного боргу БС, розміщення КБ боргових ЦП, відносин з інвесторами на борговому ринку, функціонування міжбанківського кредитного ринку, карткового бізнесу, заставно-гарантійного механізму кредитних відносин, використання (результативності, продуктивності, економічності) внутрішніх і зовнішніх запозичень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Соловаров А. В. Сутність боргової безпеки банківського сектору національної економіки / А.В. Соловаров // Вісник Університету банківської справи. – 2017. – № 2. – С.27-33 (0,62 д. а.) (Index Copernicus).

2. Соловаров А. В. Складові боргової безпеки банківського сектору / А. В. Соловаров // Бізнес Інформ. – 2017. – №11. – С. 355–361 (0,65 д. а.) (Index Copernicus).

3. Соловаров А. В. Індикатори боргової безпеки банківського сектору національної економіки / А.В. Соловаров // Вісник Університету банківської справи. – 2018. – № 1. – С.11-18 (0,83 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich’s Periodicals Directory (США), ResearchBib (Японія)).

4. Соловаров А. В. Підходи до оцінки боргової стійкості банківського сектору України / А. В. Соловаров // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2018. – Випуск 52. – С.199-205 (0,81 д.а.) (Index Copernicus, CrossRef (США)).

5. Соловаров А. В. Характеристика формівних підсистем системи забезпечення боргової безпеки вітчизняного банківського сектору / А. В. Соловаров // Фінансовий простір. – 2018. – Випуск 3. – С.120-128 (1,05 д.а.) (EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (ОАЖ), CiteFactor (США), Universal Impact Factor (Австралія), ResearchBib (Японія)).

Статті в інших виданнях

6. Соловаров А. В. Деякі аспекти банківського нагляду як інструменту впливу центрального банку / А.В. Соловаров // Молодий вчений. – 2015. – № 1. – С.74-78 (0,4 д.а.).

Публікації апробаційного характеру

7. Соловаров А. В. Теоретичні аспекти боргової безпеки у контексті фінансової безпеки держави / А.В. Соловаров // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. 25-26 листопада 2015 р. – Черкаси: ЧННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», 2015. – С.69-72 (0,15 д.а.).

8. Соловаров А. В. Процентна політика банків [Текст] / А. В. Соловаров // Актуальні питання економічних наук (м. Київ, 13-14 березня 2015 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С.111-112 (0,1 д.а.).

9. Соловаров А. В. Боргова безпека банківського сектору національної економіки // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан

та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі» (м. Полтава, 14 листопада 2017). – С.192-193 (0,17 д.а.)

10. Соловаров А. В. Значущість забезпечення боргової безпеки банківського сектору / А. В. Соловаров // Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції 20-21 листопада 2017 р., Одеса. – Одеса: Бондаренко М.О., 2017. – С.217-218 (0,15 д.а.).

11. Solovarov A. Some features of the debt safety of Ukraine / A. Solovarov // III Interdisciplinary Scientific and Practical Conference «Modern society cooperation and partnerships» 1st July, 2017. – Warsaw, Poland[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf.clmconsulting.pl/index.php/SC/2017/paper/view/60/81> (0,25 д.а.).

12. Соловаров А. Зниження проблемної заборгованості як напрям підвищення рівня боргової безпеки банківського сектору / А. Соловаров // Фінансово-кредитна система: вектори розвитку: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 26 квітня 2018 р.) – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. – С.150-151 (0,14 д.а.).

13. Соловаров А. В. Проблемні питання забезпечення боргової безпеки банківського сектору в Україні / А. В. Соловаров // Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 27 квітня 2018 р.). – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – С.193-195 (0,12 д.а.).

14. Соловаров А. В. Чинники боргової безпеки банківського сектору економіки України / А. В. Соловаров // Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи та економіки: тези доповідей учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. – С.63-65 (0,19 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Соловаров А. В. Боргова безпека банківського сектору економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – ДВНЗ «Університет банківської справи». – Київ, 2019.

Охарактеризовані особливості руху/кругообігу боргових ресурсів. Наведено класифікацію різновидів боргових зобов'язань банківського сектору. Визначено сутність боргової безпеки банківського сектору, наведено її авторське тлумачення, наголошено на необхідності комплексного підходу до її розгляду. З'ясовані складові боргової безпеки банківського сектору, її місце в безпеці боргового простору країни.

З'ясовані чинники боргової безпеки банківського сектору, наведено авторське бачення його боргової політики і стійкості. Виокремлені основні загрози борговій безпеці банківського сектору та представлено їх детальну класифікацію. Наведено перелік індикаторів боргової безпеки банківського сектору.

Наголошено на відсутності цілісної системи забезпечення боргової безпеки банківського сектору економіки України. Визначено основні недоліки різновидів такого забезпечення та їх негативні наслідки.

Проаналізовано тенденції зміни обсягу і структури боргу банківського сектору економічним агентам та боргу останніх банківському сектору, обсягу його сукупного боргу, частки у ньому його внутрішньої і зовнішньої складових. Оцінено рівень безпечності внутрішньої заборгованості банківського сектору України та стан безпечності його зовнішньої заборгованості.

Визначено основні напрями підвищення рівня боргової безпеки банківського сектору економіки України. Представлено підхід до оцінки його боргової стійкості та соціально-економічної ефективності забезпечення його боргової безпеки.

Ключові слова: борг, банківський сектор, боргова безпека, чинники боргової безпеки, загрози борговій безпеці, боргова стійкість, система забезпечення боргової безпеки, індикатори боргової безпеки банківського сектору.

АННОТАЦІЯ

Соловаров А. В. Долговая безопасность банковского сектора экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности: 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – ГВУЗ «Университет банковского дела». – Киев, 2019.

Доказана правомірність углублення теоретического представления о долговых ресурсах, их месте и роли в функционировании экономических агентов. Охарактеризованы особенности движения/кругооборота долговых ресурсов. Приведена классификация видов долговых обязательств банковского сектора национальной экономики. Обоснована однородность долга и кредита.

Определена сущность долговой безопасности банковского сектора, дано ее авторское толкование, подчеркнута необходимость комплексного подхода к рассмотрению этого понятия. Выявлены составляющие долговой безопасности банковского сектора, ее место в безопасности долгового пространства страны.

Выяснены системные, экономические, финансовые, социальные, нормативно-правовые, политические, управленческие, маркетинговые, долговые, демографические, глобализационные, психологические детерминанты долговой безопасности банковского сектора национальной экономики, изложено авторское видение его долговой политики и долговой устойчивости.

Выделены основные угрозы долговой безопасности банковского сектора национальной экономики и представлена их детальная классификация.

Приведен перечень индикаторов долговой безопасности банковского сектора с учетом выделения их групп для оценки разных аспектов его долговых отношений.

Акцентируется внимание на отсутствии целостной системы урегулирования долговых проблем, обеспечения долговой безопасности банковского сектора Украины. Выявлены основные недостатки научного, законодательного и нормативно-правового, организационного, методического, учетного, статистического обеспечения долговой безопасности банковского сектора и их отрицательные последствия.

Проанализированы тенденции изменения объема и структуры долга банковского сектора экономическим агентам и долгу последних банківському сектору. Для полноценной оценки долговой безопасности банковского сектора определены и проанализированы объем его совокупного долга, а также доли в нём его внутренней и внешней составляющих. Выявлены факторы, снижающие долговую безопасность

банковского сектора. Критически оценен уровень безопасности внутренней и внешней задолженности банковского сектора Украины.

Определены основные направления повышения уровня долговой безопасности банковского сектора. Предложены конкретные векторы и механизмы совершенствования научной, законодательной и нормативно-правовой, регуляторной, методической, информационно-аналитической, технологической составляющих обеспечения долговой безопасности банковского сектора.

Приведен авторский подход к оценке долговой устойчивости банковского сектора экономики Украины, определены оценочные показатели. Предложен подход к оценке социально-экономической эффективности обеспечения долговой безопасности банковского сектора экономики.

Ключевые слова: долг, банковский сектор, долговая безопасность, факторы долговой безопасности, угрозы долговой безопасности, долговая устойчивость, система обеспечения долговой безопасности, индикаторы долговой безопасности банковского сектора.

SUMMARY

Solovarov A. Debt security of the banking sector of the economy of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation work for a PhD degree in economics, specialty 08.00.08 – money, finance and credit. – SHEI «Banking University». – Kyiv, 2019.

Characterized features of the motion / cycle of debt resources. The classification of varieties of debt obligations of the banking sector is presented. The essence of debt security of the banking sector is determined, its author's interpretation is given, the necessity of an integrated approach to its consideration is emphasized. The components of debt security of the banking sector and its place in the security of the country's debt area are determined.

The factors of debt security of the banking sector are outlined, the author's vision of his debt policy and stability is given. The main threats to the security of the banking sector are identified and their detailed classification is presented. The list of debt security indicators of the banking sector is presented.

It is emphasized that there is no integral system of the debt security of the banking sector of the economy of Ukraine. The main disadvantages of the varieties of such security and their negative consequences are determined.

The tendencies of changing the volume and structure of the debt of the banking sector to economic agents and the debt of the last banking sector, the volume of its total debt, the share of its internal and external components in it are analyzed. The level of security of domestic indebtedness of the banking sector of Ukraine and the state of security of its external debt are estimated.

The main directions of raising the level of debt security of the banking sector of the economy of Ukraine are determined. The approach to the estimation of its debt stability and socio-economic efficiency of securing its debt security is presented.

Key words: debt, banking sector, debt security, determinants of debt security, threats to debt security, debt sustainability, system for ensuring debt security, debt security indicators of the banking sector.

